

МІЖГАЛУЗЕВІ АСИМЕТРІЇ КРЕДИТУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 КРАМАРЕНКО І. С.

УДК 336.7:338.1

Крамаренко І. С. Міжгалузеві асиметрії кредитування національних підприємств

Мета статті полягає в дослідженні міжгалузевих асиметрій кредитування національних підприємств в умовах політичної та економічної нестабільності. Надано рекомендації щодо подальшого вдосконалення кредитних відносин в Україні. Базуючись на аналізі, систематизації та узагальненні наукових праць багатьох учених, було розглянуто проблеми кредитування банками підприємств різних галузей економіки. Виявлено закономірність, що обсяги кредитування та розвиток підприємств кожної окремої галузі економіки пов'язані прямопропорційно. Обґрунтовано, що банки України при кредитуванні надають переваги тільки розвиненим галузям народного господарства. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є розробка програм кредитування підприємства за всіма видами економічної діяльності, що дозволить збільшити обсяги кредитних ресурсів в найменш привабливі галузі національної економіки та підвищити обізнаність позичальників щодо існуючих кредитних продуктів (у тому числі нетрадиційного банківського кредитування), методів та інструментів кредитного процесу.

Ключові слова: кредит, кредитний процес, кредитування, механізм кредитування, національні підприємства.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 13.

Крамаренко Ірина Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, заступник завідувача кафедри менеджменту організацій та адміністрування, Николаївський міжрегіональний інститут розвитку людини Університету «Україна» (вул. 2 Військова, 22, Миколаїв, 54003, Україна)

УДК 336.7:338.1

UDC 336.7:338.1

Крамаренко И. С. Межотраслевые асимметрии кредитования национальных предприятий

Kramarenko I. S. Inter-Sectoral Asymmetries of Crediting the National Enterprises

Целью статьи является исследование межотраслевых асимметрий кредитования национальных компаний в условиях политической и экономической нестабильности. Предоставлены рекомендации по дальнейшему совершенствованию кредитных отношений в Украине. Базируясь на анализе, систематизации и обобщении научных трудов многих ученых, были рассмотрены проблемы кредитования банками предприятий различных отраслей экономики. Выявлена закономерность, прямопропорционально связывающая объемы кредитования и развитие предприятий каждой отдельной отрасли экономики. Обосновано, что банки Украины при кредитовании предоставляют преимущества только развитым отраслям народного хозяйства. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является разработка программ кредитования предприятия по всем видам экономической деятельности, что позволит увеличить объемы кредитных ресурсов в наименее привлекательные отрасли экономики и повысить осведомленность заемщиков о существующих кредитных продуктах (в том числе нетрадиционного банковского кредитования), методах и инструментах кредитного процесса.

The article is aimed to study the inter-sectoral asymmetries of crediting the national enterprises in terms of political and economic instability. Recommendations for further improvement of credit relations in Ukraine have been provided. Based on the analysis, systematizing and synthesis of scientific works of many scientists, the problems of bank crediting the enterprises in various sectors of the economy were considered. A regularity, which directly links the crediting volumes and development of enterprises in each individual sector of the economy has been disclosed. It has been substantiated, that Ukrainian banks when lending credits provide benefits only to the developed sectors of the national economy. Prospect for further research in this area is elaborating of enterprise crediting programs on all types of economic activities that will increase the volumes of crediting of the least attractive industries and raise the awareness of borrowers on existing crediting products (including the non-traditional bank crediting), methods and tools of credit process.

Ключевые слова: кредит, кредитный процесс, кредитование, механизм кредитования, национальные предприятия.

Key words: credit, credit process, crediting, mechanism of crediting, national enterprises.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 13.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 13.

Крамаренко Ирина Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой менеджмента организаций и администрирования, Николаевский межрегиональный институт развития человека Университета «Украина» (ул. 2 Военная, 22, Николаев, 54003, Украина)

Kramarenko Irina S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Deputy Head of the Department, Department of Management of Organizations and Administration, Mykolaiv Interregional Institute of Human Development University (vul. 2 Viyskova, 22, Mykolaiv, 54003, Ukraine)

Політична та економічна нестабільність нашої держави, що характеризується розбалансованістю економічної системи та невизначеністю напрямів розвитку основних економічних процесів, призводить до зменшення внесення обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку. Підприємства України починають працювати в умовах нестабільності та невизначеності, а це спонукає до пошуку додаткових джерел фінансування, адже власних ресурсів на забезпечення конкурентоспроможного виробництва недостатньо. Найбільш доступним джерелом фінансування в умовах політичної та економічної нестабільності виступають банківські кредити. Але банки, у свою чергу, обирають найбільш платоспроможних позичальників, а це відображається на структурі та обсягах кредитування національних підприємств за всіма видами економічної діяльності. У зв'язку з цим основну увагу необхідно при-

ділити дослідженню сучасного стану, обсягам, асиметриям галузевого кредитування підприємств банками України та надати пропозиції щодо розроблення дієвого механізму для розвитку кредитних відносин.

Вивчення особливостей кредитування підприємств на сучасному етапі проводять багато вітчизняних науковців-економістів, зокрема це: О. І. Воробйова, В. М. Гайдук, І. О. Іртищева, М. Я. Дем'яненко, Б. А. Дадашев, М. І. Савлук, М. І. Стегней, Л. О. Примостка та ін. Зважаючи на безперечні здобутки зазначених вчених-науковців у цьому напрямі, варто зазначити, що в сучасних наукових дослідженнях недостатньо уваги приділяється політичним процесам та економічній нестабільності національної економіки, міжгалузевим асиметриям при кредитуванні національних підприємств.

Мета статті – діагностика міжгалузевих асиметрій кредитування підприємств України в умовах політичної та економічної нестабільності.

Глобальна фінансова нестабільність супроводжується вкрай слабкими даними по індексу споживчих цін у еврозоні, що збільшує ймовірність запуску повномасштабного QE, а також нещодавні події у Франції, загроза виходу Греції зі складу монетарного блоку ставлять під загрозу другу за величиною економіку еврозони та негативно впливають на позиції європейських активів [1]. Отже, слабкий зовнішній попит і криза в еврозоні уповільнюють економічну активність України та призводять до політичної та економічної нестабільності.

Політична нестабільність викликає уповільнення інвестиційної активності, інфляційні сплески, що призведуть до девальвації національної валюти (підвищення цін на імпорتنу продукцію), які можуть виникнути в найближчому майбутньому. Знецінення національної валюти породжує попит на валюту країни-імпортера. Водночас, в обмінниках країни валюту, як і раніше, знайти важко. Банки продовжують продавати тільки те, що купують у населення. Інтерес до долара з боку українців, як і раніше, присутній.

Усі ці чинники вплинули на діяльність учасників кредитного ринку. У свою чергу учасники кредитного ринку з метою забезпечити себе від валютного та процентного ризику максимально завищують процентні ставки і прагнуть скорочувати короткострокові кредитні угоди, що веде до «накачуванні» банківських грошей. З боку позичальників починає зростати паніка попиту, обумовлена непередбачуваністю подальшого соціально-економічного розвитку країни. Політична слабкість, до того ж, провокує силовий тиск на нього з боку різних соціальних, економічних, професійних, політичних, підприємницьких груп, що веде до ще більшої політичної і економічної дестабілізації.

Тому на сучасному етапі розвитку банківської системи України, коли кредитування економіки залишається однією з найважливіших функцій банків та головними від-

носинами між суб'єктами кредитного ринку, існує необхідність аналізу обсягів виданих кредитів банками України за період з 2008 по 2013 рр. (рис. 1).

Згідно з даними рис. 1, динаміка кредитів, наданих підприємствам країни протягом досліджуваного періоду, збільшилась на 248 238 млн грн, або на 56%. Найбільшу питому вагу займають кредити, надані до 1 року, – 52%, від 1 року до 2 років – 36%, більше 2 років – 12%.

Банки України у 2008 р. настільки інтенсивно почали кредитувати, що темп приросту кредитів був майже у 2 рази більше за попередній рік. Надані кредити та кредитний процес у банківських установах були із самого початку приречені на неповерненість. Необхідно зазначити, що після кризи 2008 р. банківська сфера майже два роки не нарощувала кредитні операції через кризу неплатежів. Після кризи 2008 р. банки країни починають проводити більш розважливу політику щодо видачі кредитів та кардинально змінюють кредитний процес, про що говорить темп зростання кредитування, який коливається в межах 101 – 112%. Більшість банків взагалі припиняють кредитувати та знаходяться у стані санації, реорганізації та ліквідації. Структура кредитного портфелю за видами валют змінюється. Так, на початок дослідження кредити, надані в національній валюті, становили 48%, в іноземній – 52%, а на кінець дослідження – 75% та 25% відповідно. Дана криза вплинула не тільки на динаміку видачі кредитів, а й на структуру кредитування підприємств за видами економічної діяльності (табл. 1).

Структура кредитів, наданих нефінансовим корпораціям за видами економічної діяльності, у період 2008 – 2013 рр. значно змінилась. Так, якщо у 2008 р. комерційні банки надавали перевагу кредитуванню підприємств переробного, аграрного та будівельного комплексу, то до кінця 2013 р. їх частка в загальному обсязі зменшилась з 39,4% до 33,2%. При розробці кредитних стратегій банки враховують тенденції розвитку підприємств усіх видів економічної діяльності та досить виважено підходять до кожного

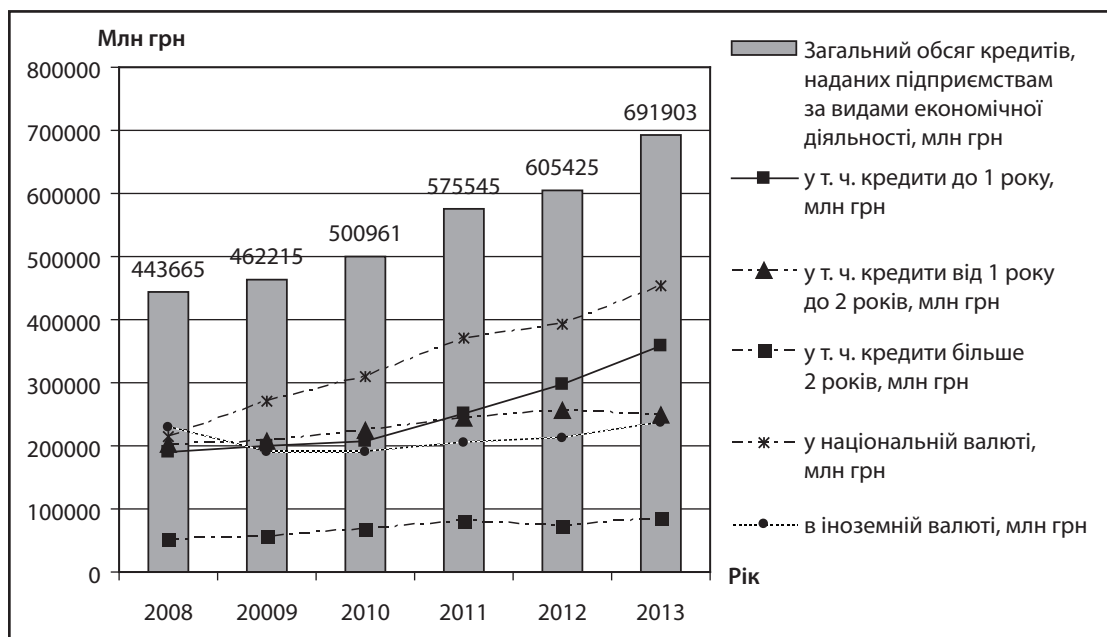

Рис. 1. Динаміка кредитування підприємств банками України за строками та видами валют, млн грн

Джерело: складено за даними Національного банку України [2].

Динаміка та структура кредитів, наданих нефінансовим корпораціям за видами економічної діяльності

Види економічної діяльності	2008 р.		2010 р.		2013 р.	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	29232	6,6	26 852	5,4	43 534	6,3
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	7 684	1,7	12 883	2,6	17 571	2,5
Переробна промисловість	106 029	23,9	121 526	24,3	135 898	19,6
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	8 630	1,9	12 702	2,5	27 092	3,9
Будівництво	39 274	8,9	43 158	8,6	50 217	7,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	155 818	35,1	174 452	34,8	268 519	38,8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	15 990	3,6	20 944	4,2	24 849	3,6
Інші	81008	18,3	88444	17,6	124223	18,0
Усього	443 665	100,0	500 961	100,0	691 903	100,0

Джерело: складено та розраховано за даними Національного банку України [2].

рішення щодо кредитування реального сектора економіки. Підсумки 2012 р. показали, що більшість галузей національного господарства продемонстрували скорочення виробництва, у т. ч. нафтопереробна промисловість – на 44,7%, будівництво – на 13,8%, металургія – на 5,7%. Однак промисловість, що займається виробництвом харчової продукції та тютюнових виробів, показала приріст близько 2%, відтак і змінилась структура кредитування.

Не можна не погодитися з думкою Б. А. Дадашева, що багатоаспектний аналіз загальнодержавних, регіональних і галузевих макропоказників розвитку економіки держави виявляє чітку тенденцію докризового поступального зростання та відносної стабілізації рівнів валового внутрішнього продукту держави та аграрної сфери. Протилежна тенденція простежується з динамікою кредитування економіки в цілому та агропромислового виробництва. Навіть під час економічного зростання банківська система надавала перевагу кредитуванню не аграрної сфери, а іншим галузям економіки [3].

Необхідно погодитися з думкою авторів [4 – 7], що основними напрямками щодо розвитку кредитування аграрних підприємств є створення організаційно-економічного механізму як з боку держави, так і банківської системи, спрямованого на взаємодію з аграрним сектором економіки; подальше збільшення обсягів фінансових ресурсів для підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів; розробка і застосування всіх можливих джерел для залучення капіталу при кредитуванні сільського господарства (раціональне та прозоре використання бюджетних коштів, залучення іноземних кредитів, створення за їх рахунок механізмів державного, банківського або змішаного кредитування).

Як на початку, так і на кінець дослідження найбільшу частку в структурі кредитів, наданих за видами економічної діяльності, займають підприємства оптової та роздрібно торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 35,1% та 38,8% відповідно. Зміна торговельної інфраструктури, зменшення торговельних площ, поява підприємств нових форматів, застосування інновацій зумовлюють стабільний інтерес до такого динамічного в Україні виду економічної діяльності, як роздрібна торгівля.

Торгівля, як сполучна ланка між товаровиробниками та споживачами, не може залишатись за межами економічних тенденцій розвитку суспільства у будь-якій країні. Об'єктивне та суб'єктивне намагання багатьох підприємств досягти лідерства (регіонального, національного, глобального) в умовах жорсткої конкуренції та відносного вирівнювання в доступі до ресурсів розвитку в умовах глобалізації зумовлює необхідність модернізації виробництва та впровадження інновацій в господарську діяльність [8, с. 157].

Обстеження інноваційної діяльності в економіці України, що проводилось у 2011 р. за період 2008 – 2010 рр. відповідно до програми CIS (*Community Innovation Survey*), засвідчило, що у 2010 р. частка інноваційно активних підприємств у країні склала 21%, з них 20,6% займають підприємства оптової торгівлі. Порівняно з 2008 р. вона зросла на 3,0% в основному за рахунок збільшення частки підприємств [9, с. 255]. Отже, модернізація та інновації як сучасні чинники успішного розвитку підприємства спонукають до пошуку фінансових ресурсів, що підвищує їх привабливість у кредитуванні.

Головною причиною, що стримувала економічне та промислове зростання в Україні, є несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура, що призвела до ускладнення доступу до зовнішніх джерел фінансування підприємств (високі відсоткові ставки за кредитами). Несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура характеризується високим рівнем експортної орієнтації багатьох переробних підприємств і неспроможністю належним чином задовольняти внутрішній попит через недосконалу внутрішньогалузеву структуру. Уповільнення темпів розвитку промислового виробництва призвело до погіршення фінансового стану підприємств і стало причиною поступового уповільнення темпів кредитування та інвестування переробних підприємств в Україні.

У 2008 р. переробні підприємства в загальній структурі кредитування підприємств за видами економічної діяльності займали 23,9%, а вже до кінця 2013 р. – 19,6%. Це було спричинено скороченням випуску продукції у промисловості 2013 р. на 4,7%. Водночас збільшився випуск продукції в таких галузях переробної промисловості, як

виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (на 11,6%) і виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність (на 2,6%)[10, 11]. Основними реципієнтами прямих іноземних інвестицій у реальному секторі економіки залишаються низькотехнологічні, енергоємні сфери виробництва та послуг і, водночас, відсутня зацікавленість іноземних інвесторів у підприємствах інноваційного спрямування. Залучення іноземних інвестицій в Україну не виконує очікуваної функції стимулювання переходу до інноваційної моделі розвитку економіки.

Окрім скорочення обсягів виробництва та експорту продукції, погіршення платоспроможності підприємств, головним чинником післякризової стагнації кредитування є також низька якість ресурсної бази банків, основу якої становлять депозити фізичних осіб. Для нарощування депозитних портфелів банки активізували політику «коротких депозитів» і підвищили відсоткові ставки, що призвело до зменшення обсягу довгострокового кредитування та підвищенню відсоткових ставок за кредитами.

Основними чинниками підвищення процентних ставок та зменшення обсягів кредитування підприємств економіки є:

- ✦ збільшення дефіциту внутрішніх довгострокових ресурсів (клієнтська депозитна база є вкрай «короткою» через ризики швидкого відпливу вкладів у разі поширення панічних настроїв);
- ✦ зростання темпів відтоку депозитних ресурсів;
- ✦ високий рівень прострочених кредитів;
- ✦ посилення залежності банківської системи від стану державного бюджету і спроможності держави своєчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями, що зумовлює зростання банківського портфеля цінних паперів;
- ✦ слабка інституційна структура та роздрібненість банківської системи;
- ✦ високий рівень доларизації депозитів і кредитів (при цьому банки намагаються зменшити валютні ризики способом перестрахування і розміщення

на короткостроковій основі на умовах SWAP, що замикає і фінансові ресурси, і валютні ризики в банківській системі);

- ✦ низька якість активів, що обумовлює низьку прибутковість банків у майбутньому;
- ✦ невисокі стандарти кредитування й андеррайтингу.

Охарактеризовані чинники погіршення кредитних відносин вимагають загальних зусиль пошуку дієвих методів і створення ефективного механізму розвитку кредитування національних підприємств, як з боку держави, так і з боку банківської сфери та позичальників (рис. 2).

Також про необхідність створення відповідного механізму кредитування національних підприємств за всіма видами економічної діяльності наголошують більшість науковців-економістів [4 – 7, 12, 13].

Механізм розвитку кредитування підприємства за видами економічної діяльності повинен включати в себе розробку стратегій розвитку окремої галузі економіки, а також відповідно до розроблених стратегій – програми кредитування підприємств окремої галузі.

Перевагами програм кредитування національних підприємств за видами економічної діяльності є врахування специфіки діяльності та розвитку кожної галузі, що дозволить збільшити виробництво та розширити пошук фінансових ресурсів, а відтак, і забезпечити зростання внутрішнього національного продукту.

ВИСНОВКИ

Сучасний стан кредитування національних підприємств в умовах політичної та економічної нестабільності характеризується зменшенням довгострокового кредитування та збільшенням кредитів, наданих у національній валюті. Найбільшу питому вагу кредитів, наданих національним підприємствам за видами економічної діяльності, займають кредити, видані нефінансовим корпораціям оптової та роздрібною торгівлі.

Подальший розвиток міжгалузевого кредитування підприємств в умовах політичної та економічної нестабільності можливий за рахунок: створення стратегій розвитку

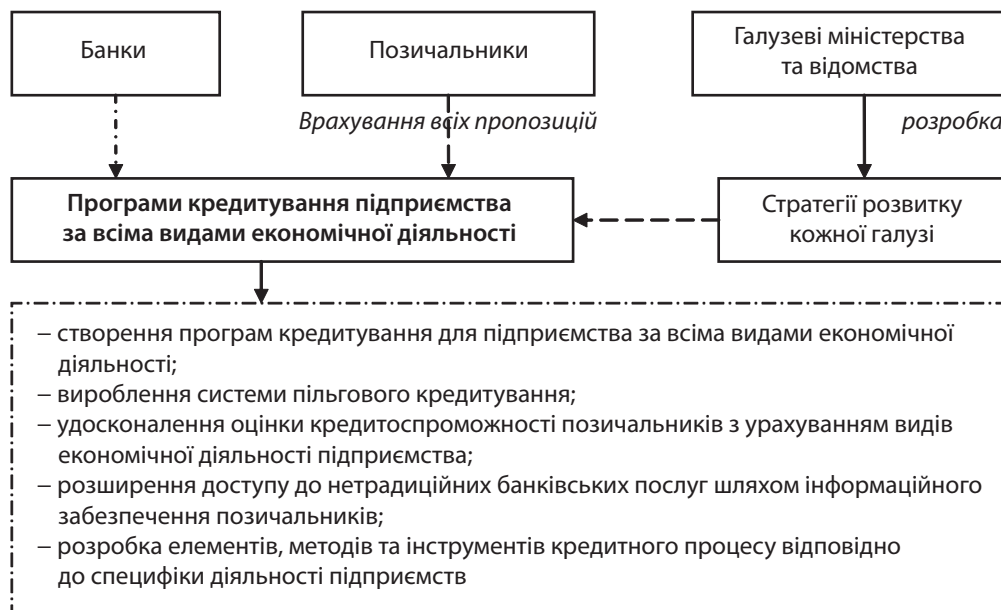

Рис. 2. Механізм розвитку кредитування національних підприємств за видами економічної діяльності

Джерело: авторська розробка.

окремої галузі економіки та сфер діяльності держави (зокрема, на мега-, макро- та мезорівнях), відповідно до створених стратегій розвитку галузі розробити банківські програми та схеми кредитування підприємств (з урахуванням специфіки діяльності); поширення інформації щодо переваг використання нетрадиційного банківського кредитування; удосконалення оцінки кредитоспроможності позичальників з урахуванням видів економічної діяльності підприємства; вироблення системи пільгового фінансування при довгостроковому кредитуванні (зниження відсоткових ставок і поліпшення умов кредитування) та розробка елементів, методів та інструментів кредитного процесу відповідно до специфіки діяльності підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Інвестиції у ПАММ. Звіт №52: прибутковість 2,30% / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-ekonomist.com/9155-nvesticyi-u-pamm-zvt-52-pributkovst-230.html>
2. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua
3. **Дадашев Б. А.** Перспективи розвитку кредитування аграрних підприємств / Б. А. Дадашев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/14.pdf>
4. **Іртищева І. О.** Фінансово-кредитне забезпечення аграрного сектора: питання теорії та практики : монографія / І. О. Іртищева, М. І. Стегней // Миколаїв : Дизайн та поліграфія, 2009. – 152 с.
5. **Іртищева І. О.** Стратегія розвитку фінансово-кредитного забезпечення агропродовольчої сфери України : монографія / І. О. Іртищева, І. С. Крамаренко. – Миколаїв : Дизайн та поліграфія, 2012. – 172 с.
6. **Крамаренко І. С.** Кредитне забезпечення аграрних підприємств: стан, проблеми, перспективи / І. С. Крамаренко // Бізнес-навігатор. – 2010. – № 3 (20). – С. 108 – 111.
7. **Дем'яненко М. Я.** Кредитування в аграрному секторі економіки України : монографія / М. Я. Дем'яненко, В. М. Алексійчук, О. Є. Гудзь, А. В. Сомик – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 106 с.
8. **Підкаміний І. М.** Інноваційний розвиток підприємств роздрібною торгівлі / І. М. Підкаміний, І. О. Совершенна // Бізнес Інформ. – 2013. – № 1. – С. 156 – 159.
9. **Совершенна І. О.** Розвиток інноваційної діяльності в Україні (Аналіз за європейською методологією) / І. О. Совершенна, І. М. Підкаміний // Інноваційна економіка. – 2012. – № 7. – С. 254 – 259.
10. Лідери кредитування 2012 року – торгові та переробні компанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.ua/finance/754222-lideri-kredituvannya-2012-roku-torgovi-ta-pererobni-kompaniji.html>
11. Офіційний сайт Урядового порталу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk>
12. Перспективи економіки України в умовах глобальної макроекономічної нестабільності : [Аналітична доповідь] / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська [та ін.]. – К. : НІСД, 2012. – 120 с.
13. **Степанюк Н. А.** Глобальна фінансова нестабільність: реалії та перспективи / Н. А. Степанюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk>

REFERENCES

Dadashev, B. A. "Perspektyvy rozvytku kredyuvannya aharnykh pidpryemstv" [Prospects of development loans for agricultural enterprises]. <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/14.pdf>

Dem'ianenko, M. Ya. et al. *Kredyuvannya v aharnomu sektori ekonomiky Ukrainy* [Lending in the agricultural sector of Ukraine]. K. : NNTS ІАЕ, 2005.

"Investytsii u PAMM. Zvit №52: prybutkovist 2, 30%" [Investment in PAMM. Report №52: yield 2.30%]. <http://ua-ekonomist.com/9155-nvesticyi-u-pamm-zvt-52-pributkovst-230.html>

Irtysheva, I. O., and Stehnei, M. I. *Finansovo-kredytne zabezpechennia aharnoho sektoru: pytannia teorii ta praktyky* [Financial and credit provision agrarian sector: Theory and Practice]. Mykolaiv: Dyzain ta polihrafia, 2009.

Irtysheva, I. O., and Kramarenko, I. S. *Stratehiia rozvytku finansovo-kredytneho zabezpechennia ahroprodovolchoi sfery Ukrainy* [Strategy development of financial and credit support agro sector of Ukraine]. Mykolaiv: Dyzain ta polihrafia, 2012.

Kramarenko, I. S. "Kredytne zabezpechennia aharnykh pidpryemstv: stan, problemy, perspektyvy" [Agricultural companies providing Credit: progress, problems and prospects]. *Biznes-navigator*, no. 3 (20) (2010): 108-111.

"Lidery kredyuvannya 2012 roku - torhovi ta pererobni kompanii" [Most loans 2012 - trading and processing company]. <http://economics.unian.ua/finance/754222-lideri-kredituvannya-2012-roku-torgovi-ta-pererobni-kompaniji.html>

Oftsiniyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy. <http://www.bank.gov.ua/>

Oftsiniyi sait Uriadovoho portalu Ukrainy. <http://www.kmu.gov.ua/control/uk>

Pidkaminnyi, I. M., and Sovershenna, I. O. "Innovatsiinyi rozvytok pidpryemstv v rozdrubnoi torhivli" [Innovative development of enterprises in retail trade]. *Biznes Inform*, no. 1 (2013): 156-159.

Sovershenna, I. O., and Pidkaminnyi, I. M. "Rozvytok innovatsiinoi diialnosti v Ukraini (Analiz za ievropeiskoiu metodolohiieiu)" [Development of innovative activity in Ukraine (Analysis by European methodology)]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 7 (2012): 254-259.

Stepaniuk, N. A. "Hlobalna finansova nestabilnist: realii ta perspektyvy" [The global financial instability: Realities and Prospects]. <http://www.kmu.gov.ua/control/uk>

Zhalilo, Ya. A. et al. *Perspektyvy ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalnoi makroekonomichnoi nestabilnosti* [Prospects of Ukraine's economy during the global economic turbulence]. Kyiv: NISD, 2012.